

С. І. Шкірчак

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВНА ВЛАДА В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглядається місце проблеми взаємодії громадянського суспільства і державної влади в програмних документах українських політичних партій першої чверті ХХ століття. Аналізуються причини домінування певних моделей взаємодії громадянського суспільства і державної влади. На прикладі програм політичних партій визначається специфіка розгляду концепції громадянського суспільства в українській політичній думці першої чверті ХХ століття.

Ключові слова: історія політичної думки України, політичні партії, програма політичної партії, громадянське суспільство, державна влада.

Рассматривается место проблемы взаимодействия гражданского общества и государственной власти в программных документах украинских политических партий первой четверти ХХ века. Анализируются причины доминирования определенных моделей взаимодействия гражданского общества и государственной власти. На примере программ политических партий определяется специфика рассмотрения концепции гражданского общества в украинской политической мысли первой четверти ХХ века.

Ключевые слова: история политической мысли Украины, политические партии, программа политической партии, гражданское общество, государственная власть.

The article deals with the problem of civil society and government interaction through the analysis of program documents of Ukrainian political parties of the first quarter of the twentieth century. The author examines the reasons of certain models of interaction between civil society and government dominance. The main emphasis puts on definition of the peculiarities of the civil society concept in Ukrainian political thought of the first quarter of the twentieth century using the examples of political parties' programs.

Keywords: history of political thought in Ukraine, political parties, program of political party, civil society, government.

© С. І. Шкірчак, 2012

Становлення багатопартійності в Україні на початку ХХ століття є доволі популярною темою в історичній та політичній науках. Зумовлено це різними чинниками: від необхідності відкриття раніше невідомих фактів української історії, до прагнення провести різноманітні паралелі між тенденціями розвитку багатопартійності минулого та сучасного. Враховуючи таку широту предметного поля, для наукових розвідок залишилося ще чимало напрямків, які потребують свого детального розгляду. Один із таких аспектів – це ретельний аналіз програмових документів політичних партій першої чверті ХХ століття в контексті еволюції української політичної думки.

Інтерес дослідників до програм українських політичних партій початку ХХ століття з'явився ледь не відразу після утворення перших партій в Україні. В цьому плані особливої уваги заслуговує праця В. Левинського «Селянство і соціалдемократія» [4], де автор аналізує аграрне питання в програмах політичних партій Європи, в тому числі й України. Вагомий внесок у дослідження програм українських політичних партій зробила і українська діаспора. Тут варто звернути увагу на роботи В. Андрієвського [1], Т. Гунчака та Р. Сольчаника [8, 9], М. Стахіва [7]. Серед сучасних українських дослідників виокремимо М. Кармазіну [3] та І. Михальського [5] (хоча, ясна річ перелік цими дослідниками не обмежується).

Помітно, що дослідники звертали свою увагу на висвітлення тих чи інших аспектів, які містяться у програмних документах. Враховуючи це, заслуговує на особливу увагу проблема висвітлення програмами політичних партій взаємодії громадянського суспільства та державної влади. Зважаючи на те, що концепція громадянського суспільства розроблялася вже не одне століття, аналіз програмових документів дасть можливість побачити місце та роль української політичної думки у формуванні та практичній реалізації даної концепції.

Таким чином, мета даної статті – простежити місце та роль взаємодії громадянського суспільства і державної влади, які закріплені в програмних документах українських політичних партій першої чверті ХХ століття.

На початку необхідно дати визначення поняттям: «громадянське суспільство» та «державна влада». Важливість з'ясування змісту вказаних понять полягає в тому, що автори програм з тих чи інших причин могли і не вживати вказані поняття, проте явища та процеси, які цими поняттями описуються, цілком могли бути в полі їхнього розгляду.

Отже, під громадянським суспільством розуміється спосіб облаштування суспільного життя шляхом самоорганізації членів суспільства задля реалізації та задоволення спільних інтересів та потреб. А державна влада – спосіб керівництва (керування) суспільством для якого характерна опора на спеціальний апарат примуса. Таким чином з одного боку маємо самоорганізовану систему з горизонтальними соціальними зв'язками між членами суспільства, з іншого боку ієрархічну систему з вертикальними соціальними зв'язками. Яким чином відбувається взаємодія та існування цих двох систем в межах держави (або недержавних формувань, в залежності від обраного типу ідеального суспільного ладу) на думку авторів програм політичних партій і є основним предметом нашого дослідження.

Також, ґрунтуючись на визначеннях громадянського суспільства та державної влади доцільно виокремити моделі взаємодії між ними:

1. Етатистська (модель, у якій перевага у вирішенні суспільних питань надається державній владі, яка здійснює контроль за якомога більшою кількістю сфер суспільного життя; громадянське суспільство або взагалі заперечується, або його роль зводиться до мінімуму).

2. Консенсусна (за такої моделі обидві сторони визнають один одного як рівноправних та важливих акторів соціального життя, тому взаємодія носить взаємопідтримуючий характер).

3. Конфронтаційна (модель, за якої сторони хоч і визнають один одного, але як мінімум одна із сторін вважає, що інша створює перепони та заважає розвиватися).

4. Самоорганізаційна (модель, яка за своєю суттю є повною протилежністю етатистської моделі; державна влада заперечується як така; єдино можлива форма «взаємодії» – поступове знищення громадянським суспільством державної влади).

5. Змішана (модель, яка може поєднувати ряд вищезазначених моделей; наприклад, за ситуації, коли проголошується єдність органів державної влади та громадянського суспільства).

Після окреслення основних методологічних аспектів, перейдемо до розгляду програмних положень політичних партій. Звернемо особливу увагу на Револуційну українську партію (РУП), яка була створена в 1900 р. у Харкові на зборах студентських громад. РУП стала першою українською політичною партією у Наддніпрянській Україні. Серед її керівників були Д. Антонович, Б. Камінський, Л. Мацієвич, М. Русов. Значний ідеологічний вплив на членів партії мав харківський адвокат М. Міхновський, брошура якого «Самостійна Україна» певний час була єдиним своєрідним програмовим документом партії. Тільки після того, як у січні 1903 р. редакція теоретичного органу партії «Гасло» офіційно відмовилася від «Самостійної України» Міхновського (багатьом її членам не подобалася націоналістична категоричність і безкомпромісність висунутих у брошурі, що спричинило до розколу в партії), Київська Вільна Громада РУП запропонувала нарис програми. З деякими змінами цей нарис був прийнятий як проект програми РУП на початку 1905 р. і затверджений II з'їздом партії у грудні того ж року. Проте, вже на наступному з'їзді, який відбувся в Києві у грудні 1905 р., РУП заявила себе соціал-демократичною партією і взяла нову назву: Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія (УСДРП). На цьому з'їзді затверджено з незначними змінами проект програми, запропонований Центральним Комітетом на початку 1905 р.

Перш за все, варто зазначити, що у даних програмних документах автори пропонують закріпити основні права та свободи людини і громадянина, які є однією з передумов розвитку громадянського суспільства.

Щодо тих аспектів, які стосуються безпосередньо взаємодії громадянського суспільства і державної влади, то можна виокремити наступні моменти. У нарисі програми активно відстоюється «самоуправа народу в громадах» [8, с.111]. Проте вже у розділі, який стосується вимог щодо організації життя на селі, автори певним чином пропонують визначити рамки, за які це «самоуправство» не повинно заходити. А саме, пропонується «знесення законів, ставлячи тепер окремого громадянина в повну залежність від громади, щодо землі, переселення, виступу з громади, висилки та кари» [8, с.114]. В проекті програми автори приділяють увагу не тільки сільським громадам, а й міським (робітничим) громадам, тим самим посилюючи свою соціалістичну ідеологічну орієнтацію. Зокрема, цікавим у цьому плані є той пункт програми, який показує, що не державна влада повинна взяти на себе опіку за робітниками, які тимчасово втратили роботу, а органи самоуправи та робітничі організації: «Улаштування органами самоуправи бірж праці для посередництва при найманні робітників. Учаси в біржах праці представників від робітничих організацій» [8, с.118]. В цілому, загальна логіка програми РУП полягає в тому, що на державну владу покладається обов'язок утвердження необхідних законів, які б з одного

боку сприяли розвитку самоорганізаційних нахилів населення, а з іншого не давали можливості громадським об'єднанням та органам місцевого самоврядування посягати на права та свободи людини. Таким чином, в програмних положеннях РУП простежується консенсусна модель взаємодії громадянського суспільства та державної влади.

Українська демократична партія (УДП) – українська партія ліберально-народницького спрямування, яка була створена у 1904 р. у Києві з членів Загальної української безпартійної демократичної організації. Серед членів-засновників УДП були Б. Грінченко, С. Єфремов, Є. Чикапенко. У своїх програмних положеннях (програму було прийнято у 1905 р.) партія, нажаль, не приділяє уваги окресленому нами питанню. Проте, Українська радикальна партія (УРП), що була створена восени 1905 р. групою членів, які вийшли з Української демократичної партії (лідерами партії стали Б. Грінченко, С. Єфремов) присвятила проблемі громадянського суспільства дещо більше уваги. Так, поряд з проголошенням основних прав і свобод (зокрема, й на право «гуртуватися у спілки і товариства»), автори зазначають, що «краєва конституція мусить дати право широкого самоврядування громадам сільським і городським, і тим округам, у які громади могли б об'єднатися» [8, с.135-136]. Більш того автори на рівні закону прагнуть підтримувати «всіляке товариське (кооперативне) використання землі» [8, с.137], така сама логіка і з підприємствами. Таким чином, партія прагне аби державна влада закріплювала щонайширші можливості для формування інститутів громадянського суспільства.

Самостійне існування УРП тривало всього кілька місяців. В кінці 1905 р. УДП і УРП об'єдналися в нову Українську Демократично-Радикальну Партію (УДРП), яка проіснувала до заснування непартійного Товариства Українських Поступовців (ТУП) у вересні 1908 р. Цілком логічним є те, що програмні положення нової партії дуже схожі з програмами двох попередніх партій (УДП та УРП). Єдина відмінність – автори програми відзначили, що такому кооперативному використанню землі та підприємств необхідна зовнішня підтримка. Зокрема, з боку державної влади необхідно «підтримувати товариське (кооперативне) використання підприємств і організувати всім доступний народний кредит» [8, с. 142].

Зрештою, ТУП у 1917 р. поступово трансформується в Українську партію соціалістів-ферералістів (УПСФ), яка відіграла вагомую роль на початкових етапах роботи Центральної Ради, а представник УПСФ М. Грушевський її очолював. Тому програма даної партії наче підсумувала ідеї з приводу громадянського суспільства, які були висунуті УДП і УРП, – широка підтримка з боку органів державної влади та місцевого самоврядування інститутів громадянського суспільства. Зокрема, в контексті аграрного питання партія «домагається, щоб край підтримував усяке товариське й спілкове хазяйство, а нинішні зразкові хазяйства передав у користування хліборобським та кооперативним товариствам і спілкам під контролем органів місцевого самоврядування» [9, с.152]. А в контексті «справи робітничого пролетаріату» партія пропонує організувати державну підтримку і допомогу «всім формам єднання робітників, як от: професійні спілки, товариства тощо» [9, с.153].

Таким чином, всі вище представлені партії підтримували консенсусну модель взаємодії громадянського суспільства та державної влади. Поступово у програмних положеннях політичних партій більш чітко окреслюються інститути та елементи громадянського суспільства (кооперативи, робітничі організації, громади, різноманітні товариства тощо) та роль державної влади стосовно них (законодавча та організаційна підтримка, розподіл сфер впливу та повноважень та ін.).

Партії, про які йшлося вище, представляли Наддніпрянську Україну. В свою чергу першість в утворенні політичних партій на Українських землях відіграла Галичина. Однією з провідних українських політичних партій у Галичині на кінець ХІХ – початок ХХ століття була Українська національно-демократична партія. (УНДП), утворена 1896 р. у Львові. Виробленням ідейно-політичної платформи нової партії займався часопис «Будучність», редагований Є. Левицьким, В. Охримовичем та І. Трушем, у якому були опубліковані проекти програми і статуту партії. Серед провідних діячів партії були: О. Борковський, М. Грушевський, Є. Левицький, К. Левицький, В. Нагірний, Ю. Романчук, І. Франко та ін. Оскільки перші програмні документи партії були написані ще у ХІХ столітті, що не входить у зазначені у темі хронологічні межі, розглянемо далі програму партії, яка була прийнята напередодні Першої світової війни у 1913 р.

Стосовно взаємодії громадянського суспільства і державної влади, то партія, аналогічно до попередньо висвітлених програм, також пропонує підтримувати різного роду селянські організації: «Наш селянський стан дуже мало зорганізований на господарських поли, потребує і має право домагатися широкої помочи від всіх публичних чинників (держави, краю, а дальше повіту, громади) в передівсім розумного аграрного (земельного) законодавства і аграрної політики, веденої в інтересі дрібної селянської власности. До осягнення сеї ціли наша партія йде дорогою так званої органічної праці (наприклад, організація селянства в тов. «Сільський Господар», кре-

дитові спілки, молочарські спілки, спілки для збуту худоби і т. д.)...» [8, с.181]. Зрештою, партія пропонує закріпити державну і крайову підтримку товариств і спілок (господарських, сільських та ін.) на законодавчому рівні [8, с.182]. Тож, як показує аналіз документів, одна з найвпливовіших українських політичних партій у Галичині того періоду схожа до Наддніпрянських партій і підтримувала консенсусну модель взаємодії громадянського суспільства та державної влади.

Варто також дослідити ідеї партій, які утворилися або поновили свою діяльність з новою силою після революції 1917 р. Багато з них у своїх програмах приділяли проблемі громадянського суспільства дещо більше уваги, ніж попередні партії. Треба зауважити, що Українська Демократично-Хліборобська Партія (УДХП) спочатку було оформлено як Українську Демократичну Партію на установчому з'їзді в Лубнях 29 червня (12 липня) 1917 р. Керівними членами партії були такі знані представники української політичної думки першої половини ХХ століття як Д. Донцов, В. Липинський, М. Міхновський та брати Володимир і Сергій Шемети.

При аналізі програмних положень партії спиратимемося на статтю С. Шемета у «Хліборобській Україні», яка висвітлює головні засади партійної програми, а також на Нарис програми УДХП, автором якого, за словами того ж таки С. Шемета, був В. Липинський.

Як видно зі статті С. Шемета, партія пропагувала пріоритет держави в економічних справах, обстоювала «якнайширший державний контроль над національним хазяйством і участь держави в організації тих сфер народного хазяйства, в котрих найбільше заінтересована вся нація» [8, с.281]. Але поряд з таким значним державним контролем С. Шемет зазначає, що необхідно врятувати хліборобський характер України і підтримувати розвиток «могутніх кооперативних товариств», для здійснення цього має утворитися «український державний земельний фонд» [8, с.281]. Причину необхідності утворення та підтримки самоорганізаційних товариств на зразок кооперативів на фоні такого тотального державного контролю зі статті С. Шемета важко зрозуміти. Проте В. Липинський у згаданому Нарисі програми здійснює спробу пояснити таку ситуацію: «Шкідливий для нації хаос приватного капіталістичного хазяйства, в якому інтерес приватного підприємця (часто в формі банків та промислових синдикатів) диктує свою волю національній продукції та порядкує анархічно продукційними силами нації, мусить бути обмежений не тільки зверху – якнайширшим державним контролем над національним хазяйством, а і знизу – організацією та об'єднанням народних продукуючих мас. Через те партія наша стоятиме за поширення професіональних союзів (об'єднуючих як робітників, так і техніків: інженерів, агрономів, лісоводів і т. д.) і за найбільший розвиток демократичного кооперативного руху, у всіх його формах та відмінах» [9, с.137]. Щоправда, про те, яким мусить бути механізм контролю органами державної влади за діяльністю інститутів громадянського суспільства, автор не зазначає. І це не дивлячись на те, що зазначені В. Липинським умови сприяють утвердженню авторитарної держави.

Таким чином, у програмних документах УДХП чітко розмежовуються органи державної влади та інститути громадянського суспільства, які так чи інакше перелічені. Ця особливість програми УДХП певним сином виокремлює її серед інших політичних партій. Також, не дивлячись на таку активну підтримку розвитку громадянського суспільства, програмні положення даної партії відображають, скоріше, змішану модель (поєднання консенсусної та етатистської моделей). Пояснюється це тим, що роль державної влади у суспільному житті визнається головною та першочерговою.

Як уже йшлося вище, Українська соціал-демократична робітничка партія (популярна назва – есдеки) утворилася у грудні 1905 р. з Революційної української партії. Провідними діячами партії були: Д. Антонович, В. Винниченко, М. Ковальський, С. Петлюра, М. Порш, М. Ткаченко, Л. Юркевич. Після 1908 р. УСДРП вела обмежену діяльність у зв'язку з поліційними переслідуваннями. Після Лютневої революції 1917 р. УСДРП поновила свою діяльність на з'їзді у Києві 17–18 квітня 1917 р.

Оскільки про програму цієї партії вже йшла мова, то далі розглянемо резолюції IV з'їзду УСДРП від 30 вересня – 3 жовтня (13 – 16 жовтня) 1917 р., в яких також висвітлюється ряд програмних положень даної партії, в тому числі і на окреслене нами коло питань.

Зокрема в аграрній програмі партії чітко помітне розмежування між державною владою, місцевим самоврядуванням та громадянським суспільством. До останнього автори програми особливо виокремлюють професійні робітничі спілки та кооперативи, які державна влада та органи місцевого самоврядування повинні всіляко підтримувати: «Великі зразкові господарства, а також ті господарства, котрі мають особливу вагу для народного хазяйства України, необхідно зберегти від поділу на дрібні хліборобські хазяйства та вести в інтересах громадянства заходами демократичних громадських організацій – органів місцевого самопорядкування, кооперативів та професійних робітничих спілок. Державна Влада і органи місцевого самопорядкування України повинні дбати про найінтенсивніший розвиток сільськогосподарської кооперації в

усіх її формах» [8, с.305–306]. Аналіз документів свідчить, що партія і після лютневої революції продовжує відстоювати консенсусну модель взаємодії громадянського суспільства та державної влади.

Важливо роз'яснити причину особливої уваги до кооперації та кооперативного руху в контексті взаємодії державної влади та громадянського суспільства. Перш за все, кооперація – самоорганізована система з горизонтальними соціальними зв'язками між її членами, тобто це соціально-економічне явище дуже тісно пов'язане з громадянським суспільством. І як зазначають В. Грек та Ю. Ушкаренко, «коли йдеться про кооперативний рух, підкреслюється соціальний аспект і характер діяльності кооперації. У цьому розумінні кооперативний рух, крім усього іншого, виступає як історичний елемент громадянського суспільства» [10, с.375]. Цим, власне, і пояснюється така особлива увага до кооперації та кооперативного руху при аналізі програм політичних партій.

Українська народна партія (УНП), програмні документи якої розглянемо наступними, виникла на початку 1902 р. шляхом злиття ряду політичних гуртків з близькими за світоглядом членами РУП. Натхненником та ідеологом партії був М. Міхновський, який написав програму партії, надруковану в 1906 р. у Чернівцях. В 1917 р. УНП стала основою для створення Української партії самостійників-соціалістів (УПСС). Враховуючи те, що програми цих партій дуже схожі, вважаємо, що розглядати їх окремо не має сенсу.

Проблему взаємодії громадянського суспільства та державної влади у програмі УНП спочатку зустрічаємо у розділі, який стосується робітничого руху. Партія пропонує робітникам утворювати незалежні від державної влади робітничі організації задля того, аби «забезпечити себе під час безробіття, страйків (стачек), промислових кризисів прошукувати працю своїм безробітним членам, забезпечити себе під час хвороби або нездібності до роботи од старості, забезпечити долю своїх вдів і сирот мусять самі робітники» [9, с.50]. Проте, в контексті саме взаємодії інститутів та елементів громадянського суспільства з державною владою партія досить категорична – така взаємодія на якісному рівні не можлива. Звична позиція для соціалістичної партії, для якої державна влада уособлення ворожих (буржуазних) до робітників класів (інакше можливе лише, якщо існуватиме демократична держава, «в управі котрої український пролетаріат мав би рішучу силу» [9, с.50]). Та, як виняток, «взаємодія» робітничих організацій із державною владою може відбуватися у вигляді боротьби перших за те, щоб «капіталісти і уряд державний давала до рук робітницьких районних комітетів потрібні суми на утримання нездібних до праці інвалідів чи од хвороб, чи од ушкодження машинами, чи од старості, на утримання сирот. Але все ж турбуватися про робітників, про робітницькі потреби мусять самі робітники» [9, с.50]. Як показує аналіз матеріалів, підсумок незмінний.

Обґрунтовуючи те, як досягти вище поставлених задач автори програми по суті розвивають ідею соціального капіталу та закликають робітників створювати різноманітні організації для допомоги один одному: «не покидаючи боротись, аби повернути часть доходів держави на пекучі робітницькі потреби, негайно заходити поруч з організаціями політичними організації економічні: 1) товариства взаємної допомоги; 2) страйкові каси (стачечний фонд); 3) каси допомоги під час безробіття і промислових кризисів; 4) каси дія утримання робочих-інвалідів, старих, не здібних до роботи, сирот; 5) Робітницькі контори для пришукування роботи» [9, с.50-51]. Як приклад наводиться позитивний досвід Англії та Бельгії, де робітники вже створили вказані організації та «просуваються до соціалістичного устрою».

В цілому, автори програми не раз повторюють тезу про те, що «робітники сільські і міські – мусять самі зарадити своїм нуждам, мусять покладатись тільки на свої сили» [9, с.52]. Роблячи цю тезу головною для всієї програми, партія активно пропагує самоорганізацію та автономію місцевих осередків власної партійної організації, аби привчати робітників до самодіяльності, навчати покладатись на власні сили, привчати до свободи та розвивати ініціативу [9, с.57].

Своєрідно у програмі партії простежується взаємодія громадянського суспільства та державної влади в питанні освіти. Тут, зокрема, помітна і деяка еволюційна відмінність програми УНП від програми УПСС. Так у програмі УНП хоча і висувається теза про те, що школи (від початкової до вищої) на Україні мусять належати народу і уряд не має права втручатися до внутрішнього життя українських навчальних закладів, проте в питанні фінансуванні шкіл державна влада все ж повинна брати участь: «призначає гроші на утримання шкіл на Україні український парламент, хоч кожна громада, певне, подбає про свої школи з своїх средств, аби школі нічого не бракувало» [9, с.69]. Натомість програма УПСС більш категорична в цьому питанні і висувається теза про те, що необхідно «одділити школу від держави, од державної власності [...] і віддати на розпорядження громад» [8, с.328-329]. Схожі ідеї пропагуються в програмі і стосовно релігійного життя: висуваються вимоги про відділення церкви від держави, а церковними справами на Україні мусять займатися церковні громади, вони ж мають і утримувати «попівство»

[9, с.73]. Таким чином, УНП, а особливо УПСС, прагнули передати інститутам громадянського суспільства (робітничі організації у різноманітних їхніх формах та видах) та місцевого самоврядування (громади) якомога більшу кількість сфер суспільного життя та звести взаємодію даних інститутів з державною владою до мінімуму, що дає можливість зробити висновок – програмні положення УНП та УПСС, особливо, є класичним відображенням конфронтаційної моделі взаємодії громадянського суспільства та державної влади.

Своєрідною протилежністю програмним положенням УНП та УПСС може виступити програма Української федеративно-демократичної партії (УФДП), яка виникла в кінці 1917 р. з членів так званої старої громади (щоправда, практично не розвинувши своєї діяльності, ця партія згодом зійшла з політичної арени). Особливо чітко ця відмінність помітна в контексті освітнього питання. УФДП, на відміну від УНП, пропонує запровадити обов'язкову і всезагальну початкову освіту, за державний кошт і підтримувану державною владою. Проте, в контексті предметного поля нашого дослідження цікавим виступає розділ програми УФДП про позашкільну освіту, де автори програми виступають за її всебічний розвиток, надаючи важливу, навіть одноосібну, роль у цьому процесі органам місцевого самоврядування та елементам громадянського суспільства, яким надається право ініціативи у створенні закладів позашкільної освіти: «Всі установи, які передбачаються для позашкільної освіти, повинні створюватися або повністю на крайові кошти, або із субсидій на цю справу особами та товариствами, які беруть на себе ініціативу створення їх» [9, с.187]. В цілому, партія є представником консенсусної моделі, хоча її етатистська позиція і досить виражена, але не настільки як у програмних положеннях УДХП.

Важливо також розглянути програму Української комуністичної партії (УКП), яка була створена на установчому з'їзді 22-25 січня 1920 р. УКП стала найпопулярнішим теоретичним й організаційним оформленням українського комунізму. Перш за все, варто зазначити, що УКП ставить своїм завданням «повалення буржуазного панування і встановлення диктатури пролетаріату на всьому світі і переведення її на Україні в формі Української Соціалістичної Радянської Республіки» та становлення дійсної пролетарської демократії, яка потребує активної участі якнайширших мас населення у державному будівництві» [6, с.24].

Отже, в контексті нашої проблематики, маємо пропозицію про злиття державної влади та громадянського суспільства в єдину систему. Особливо це помітно в тих положеннях програми, де УКП пропонує долучати до управління державою практично всіх громадян (працюючих): «Радянська форма держави в повній мірі забезпечує перехід влади до рук працюючих, притягаючи всю їх масу до активного державного будівництва» [6, с.27], «радянська влада проводить принцип єдності всієї влади з низу до гори і поєднує принцип централізованої держави з найбільшою самодіяльністю на місцях...» [6, с.28]. Проте ця єдність державної влади та громадянського суспільства, організації та самоорганізації, породжує певні суперечності, які чітко можна простежити в програмі. По суті, партія пропонує примушувати населення до активності у різних сферах суспільного життя, зокрема і в управлінні державою: «обов'язкове притягнення кожного члена ради (совіту) до виконання певної роботи по управлінню державою» [6, с.28]. Така ситуація не лише у сфері прямого управління державою, але і, наприклад, в освітній сфері: «Притягнення працюючого населення до активної участі в освітній справі. [...] Притягнення до педагогічної діяльності в вищій школі всіх, хто може там учити» [6, с.35]. Таким чином, УКП у своїй програмі прагне поєднати доволі не поєднані речі: шляхом примусу привчити людей до самодіяльності та самоорганізації. Зрештою, практика Радянського Союзу наочно показала яким чином державний апарат примусу може сприяти виконанню цього завдання. Проте віднести дану партію до етатистської моделі взаємодії громадянського суспільства та державної влади, все ж таки, не можна, які б підстави для цього нам не давала політична практика. В цілому програмні положення відтворюють змішану модель – поєднання етатистської та самоорганізаційної моделей.

Підсумовуючи розгляд програмних документів, варто зазначити, що переважна більшість партій підтримувала консенсусну чи конфронтаційну моделі взаємодії громадянського суспільства та державної влади, що пояснюється тотальною перевагою політичних партій з лівою ідеологією. Праві партії, які теоретично підтримували б етатистську модель (як, наприклад, УДХП), були не надто чисельними та популярними. Про це зазначає і В. Андрієвський, який стверджує, що «ні одна з таких українських правих партій ніколи за час існування Української Держави і до того, – за часів Української Центральної Ради, не брала участі в правлінні над Україною, в жоднім уряді на Україні своїх заступників не мала, не мала навіть репрезентантів в українським парламенті – Центральній Раді, тому не може взяти на себе ніякої відповідальності за державне будівництво України» [1, с.3].

Враховуючи популярність лівих ідеологій, стає зрозумілим те, чому в жодній програмі по-

літичних партій не зустрічаємо самого поняття «громадянське суспільство». Основна причина полягає в тому, що К. Маркс піддав критиці гегелівську концепцію громадянського суспільства, в якій поняття «громадянське суспільство» при прямому перекладі на українську мову звучало не інакше як «буржуазне суспільство» (*die bürgerliche Gesellschaft*). Ця ситуація, ясна річ, внесла певну плутанину в осмислення концепції громадянського суспільства у тодішній українській політичній думці. Проте, це не значить, що дана проблематика була виключена з розгляду взагалі. Як помітно з програмних документів розглянутих партій, проблема взаємодії громадянського суспільства та державної влади турбувала і представників української інтелігенції, зокрема, при розгляді питань освіти (і просвіти) населення, церковного та релігійного життя. Проте, у більшій мірі концепція громадянського суспільства на сторінках програм українських політичних партій підносилася у вигляді аналізу ролі та місця кооперації та кооперативного руху, робітничих організацій та об'єднань, громад та органів місцевого самоврядування у розвитку самоорганізації населення України першої чверті ХХ століття.

Бібліографічні посилання:

1. **Андрієвський В.** До характеристики українських правих партій : З доповіді, читаної 16–17/ХІІ 1920 р., в українському військовому таборі в Райхенбергу / Віктор Никанорович Андрієвський. – Берлін : [б. в.], 1921. – 24 с.
2. Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст. : Програмні документи перших українських партій / [упоряд. В. С. Журавський]. – Київ : Наук.-інформ. підприємство «Пошук», 1992. – 96 с.
3. **Кармазіна М.** Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ – початок ХХ століття) / Марія Степанівна Кармазіна. – К. : ПіЕНД, 1998. – 350 с.
4. **Левинський В.** Селянство і соціалдемократія. Додаток : Аграрні програми соціалістичних партій / Володимир Петрович Левинський. – Львів : Накладом часописі «Земля і Воля», 1910. – 112 с.
5. **Михальський І.** Програмові матеріали і статuti як джерело з історії українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Ігор Сергійович Михальський // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2003. – № 5 (63). – С. 140–148.
6. Програма Української Комуністичної Партії (Ухвалена Першим Установчим З'їздом У. К. П. 22–25 січня 1920 року). – Відень–Київ : [б. в.], 1920. – 64 с.
7. **Стахів М.** Українські політичні партії у соціологічному навітленні / Матвій Стахів. – Нью-Йорк, Детройт, Скрантон : Українська вільна громада в Америці, 1954. – 104 с.
8. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – Т. 6. 90-ті роки ХІХ – 20-ті роки ХХ ст. / [упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника]. – К. : Дніпро, 2001. – 520 с.
9. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : Документи і матеріали : у 3-х т. – Т. 1. / [упоряд. Т. Гунчак і Р. Сольчаник]. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – 510 с.
10. Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття : програмові і довідкові матеріали / [упоряд. В. Ф. Шевченко та ін.]. – Київ : Фенікс, 1993. – 336 с.
11. **Ушкаренко Ю.** Ідентифікація понять «кооперативний рух» і «кооперативна система» / Ю. В. Ушкаренко, В. І. Грек // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : Збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21. 7. – С. 374–377.

УДК 327

А. С. Джилаван

ВЛИЯНИЕ СИРИЙСКОГО ФАКТОРА НА РЕАЛИЗАЦИЮ ТУРЦИЕЙ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ «НЕООСМАНИЗМА» НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ.

Данная статья посвящена влиянию сирийского кризиса на ближневосточную политику Турции в рамках концепции «неоосманизма».

Ключевые слова: внешняя политика, Ближний Восток, «неоосманизм».

Дана стаття присвячена впливу сирійського кризи на близькосхідну політику Туреччини в рамках концепції «неоосманізму».

Ключові слова: зовнішня політика, Ближній Схід, «неоосманізм».

© Джилаван А. С., 2012

This article is devoted to the influence of the Syrian crisis on conception of neo-Ottomanism in